

12. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова КМУ від 3 березня 2021 р. № 179 // Офіційний вісник України. – 2021. – № 22. – Ст. 1015.

13. FAO. The State of Food Security and Nutrition in the World 2023. Rome: FAO, 2023.

14. Global Food Security Index (GFSI) 2022 Annual Report. Economist Impact. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/>

УДК 340.1:340.5:34:004

DOI: 10.32751/2617-5967-2025-03-12

Прилипко С. М.

*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, завідувач кафедри
теорії та історії держави і права університету
економіки і права «КРОК»*

НОВІТНІ ВИКЛИКИ ЩОДО СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ СИТЕМ

Проблематика правових систем сучасності посідає центральне місце в наукових дискусіях, оскільки поєднує в собі як класичні засади порівняльного правознавства, так і принципово нові виклики, що виникають у глобальному, цифровому та постсуверенному світі. З одного боку, правові системи продовжують розвиватися у руслі усталених правових традицій, ґрунтуючись на історичних моделях романо-германського, англосаксонського, релігійного та змішаного права. Ці традиції, досліджені Г. Берманом, Дж. Мерріманом, Г. П. Гленном та іншими класиками, досі визначають базові уявлення про джерела права, механізми правозастосування, інституційний дизайн та культурні традиції сприйняття справедливості.

З іншого боку, сучасна епоха трансформує самі умови функціонування права: глобальні комунікації, алгоритмічні системи, екологічні кризи, воєнні конфлікти, наддержавні інституції та цифрова економіка перетворюють національні правопорядки на елементи складної мережі нормативних взаємодій. Право постає не лише як інструмент державної влади, а як інфраструктура людської гідності, засіб упорядкування соціальної взаємодії та механізм забезпечення цивілізаційної стійкості.

У статті розкривається еволюція класичних правових сімей, аналізуються філософські засади права як культурного та комунікативного феномена, досліджуються прояви правового плюралізму, глобального конституціоналізму й алгоритмічної нормативності. Особливе місце відведено українському досвіду, який, в умовах повномасштабної війни та євроінтеграційної трансформації, демонструє здатність правової системи зберігати гуманістичні цінності, адаптуватися до нових загроз і водночас створювати інноваційні моделі документування воєнних злочинів, цифрового врядування та захисту прав людини.

Ключові слова: *правові системи; правові сім'ї; правова традиція; порівняльне право; глобалізація; правовий плюралізм; алгоритмічна нормативність; штучний*

інтелект; людська гідність; Україна; транснаціональне право; глобальний конституціоналізм.

The issues of modern legal systems hold a central place in academic discussions, as they combine both the classical foundations of comparative jurisprudence and fundamentally new challenges arising in the global, digital, and post-sovereign world.

On the one hand, legal systems continue to develop in line with established legal traditions, based on the historical models of Romano-Germanic, Anglo-Saxon, religious, and mixed law. These traditions, explored by H. Berman, J. Merryman, H. P. Glenn, and other classics, still define basic concepts of sources of law, law enforcement mechanisms, institutional design, and cultural traditions of perceiving justice.

On the other hand, the modern era is transforming the very conditions of law's functioning: global communications, algorithmic systems, ecological crises, military conflicts, supranational institutions, and the digital economy are turning national legal orders into elements of a complex network of normative interactions.

Law emerges not only as an instrument of state power but as an infrastructure for human dignity, a means of ordering social interaction, and a mechanism for ensuring civilizational resilience. The article reveals the evolution of classical legal families, analyzes the philosophical foundations of law as a cultural and communicative phenomenon, and examines the manifestations of legal pluralism, global constitutionalism, and algorithmic normativity.

Special attention is given to the Ukrainian experience, which, under the conditions of full-scale war and Euro-integration transformation, demonstrates the legal system's ability to preserve humanistic values, adapt to new threats, and simultaneously create innovative models for documenting war crimes, digital governance, and the protection of human rights.

Keywords: *legal systems; legal families; legal tradition; comparative law; globalization; legal pluralism; algorithmic normativity; artificial intelligence; human dignity; Ukraine; transnational law; global constitutionalism.*

Постановка проблеми. Питання природи та еволюції правових систем у ХХІ столітті постає з новою силою, оскільки глобалізація, цифрові технології, екологічні та безпекові кризи руйнують традиційне уявлення про право як замкнену національну систему. У цих умовах недостатньо просто порівнювати структури романо-германської, англосаксонської чи релігійної традицій. Потрібно осмислити право як складну багаторівневу екосистему, що охоплює національні, наднаціональні, цифрові, алгоритмічні й планетарні режими нормативності.

Ступінь дослідженості теми. Тема ґрунтовно досліджувалась у працях Г. Бермана, Дж. Меррімана, Г. П. Гленна, В. Твінінга, Б. Таманаги, М. Розенфельда. У соціально-філософському вимірі важливими є концепції У. Бека, З. Баумана, Н. Лумана, Ю. Габермаса. В українському контексті значний внесок мають С. Головатий, О. Скрипнюк, В. Бринцев, Ю. Барабаш та інші.

Виклад основного матеріалу. Питання еволюції правових систем активно досліджується у працях провідних зарубіжних і вітчизняних науковців. Ґрунтовні історико-компаративні студії Г. Бермана, Дж. Меррімана, Г. П. Гленна заклали основу сучасного розуміння правових традицій, їхнього культурного ядра та моделей розвитку [1; 6; 7]. Суттєвий внесок у формування глобальної теорії права зробили також В. Твінінг,

Б. Таманага, М. Розенфельд, які досліджували феномен правового плюралізму, взаємодію локального й глобального права, а також динаміку правових трансформацій у постнаціональному світі [3; 8; 9].

У сфері філософії та соціології права особливого значення набувають концепції У. Бека («суспільство ризику»), З. Баумана («рідинна модерність»), Ю. Габермаса (комунікативна дія й постнаціональна констеляція), Н. Лумана (автопоетична система права), які дозволяють інтерпретувати право як складну, самоорганізовану й контекстуально залежну систему [10; 12; 5; 4].

В українському науковому дискурсі важливі праці С. Головатого, В. Бринцева, О. Скрипнюка, Ю. Барабаша, І. Кушніренка, що розкривають проблеми верховенства права, конституціоналізму, правової ідентичності та трансформацій державності в умовах зовнішньої агресії й євроінтеграційних процесів [13; 15; 16].

Попри масштабність наукових досліджень, комплексний аналіз правових систем сучасності з урахуванням одночасно класичних традицій, цифрових трансформацій, глобальної нормативності, алгоритмічного регулювання та українського досвіду війни залишається недостатньо розробленим. Саме цю прогалину покликана заповнити дана наукова стаття.

Проблематика правових систем сучасності є одночасно класичною і радикально новою. Класичною – тому що вже в працях Гаральда Бермана, Джона Меррімана, Г. П. Гленна були сформульовані підвалини порівняльно-правового аналізу, у якому право постає не просто як набір норм, а як прояв певної цивілізаційної логіки, культурного досвіду та специфічного історичного розвитку [1, с. 15–32; 6; 7]. Новою – тому що глобальні комунікації, зростання взаємозалежності правопорядків, цифрові структури управління та загрози, які набули планетарного масштабу, вимагають перегляду традиційних уявлень про правову систему як замкнений, національно обмежений феномен [3, с. 4–9; 9, с. 243–246].

Сучасне право існує у світі, який Зигмунт Бауман влучно назвав «рідинною модерністю», підкреслюючи нестабільність соціальних структур, мінливість ідентичностей та відсутність жорстких центрів влади [12]. Ульріх Бек, розвиваючи теорію «суспільства ризику», наголошував, що право дедалі більше функціонує у режимі реагування на глобальні небезпеки, що не мають локальної природи [10]. Ці підходи дозволяють зрозуміти: правові системи не можна розглядати лише як ієрархію джерел чи інституційний набір. Вони радше є складними, еволюційними, комунікативними утвореннями, що взаємодіють із соціальним середовищем, технікою, мораллю, культурою й колективною пам'яттю.

Таке розуміння зближує правову теорію з філософією комунікації Юргена Габермаса, який наголошує, що право постає як механізм узгодження множинних голосів, інтересів і ціннісних орієнтацій у демократичному суспільстві, тобто як «медіум легітимації», що забезпечує можливість спільного життя у складній структурі сучасності [4]. У цьому сенсі право не є суто технічним інструментом, а радше інфраструктурою, яка дозволяє суспільству не розпастися під тягарем конфліктів і швидких змін. Луманівське розуміння права як автопоетичної системи, що відтворює себе через розрізнення «правильного/неправильного», додає до цієї картини компонент самоорганізації й операційної замкненості [5]. Разом ці підходи формують методологічну рамку, у якій можна описати не лише структуру, а й динаміку правових систем.

Попри розмаїття теорій, на початку ХХІ століття зберігає значення класична типологія правових сімей, що, за Б. де Садуеном, Мерріманом, Гленном та іншими компаративістами, окреслює чотири великі традиції: романо-германську, англосаксонську, релігійну та змішані правові утворення, у яких елементи різних традицій переплетені в унікальний спосіб [6; 7; 1, с. 35–40]. Проте сьогодні вже недостатньо описувати ці сім'ї як ізольовані системи — їх потрібно розглядати як «життєві світи» (за Гленном), що здатні взаємодіяти, адаптуватися, запозичувати, створювати нові форми права, народжувати гібридні моделі правового регулювання [1].

У цьому контексті природно постає питання: яким чином класичні правові традиції співіснують із технологічними, культурними й політичними змінами, що радикально перетворюють юридичну реальність? Наприклад, англосаксонська система, зорієнтована на судову практику та прецедент, сьогодні стикається з безпрецедентним викликом — алгоритмічним мисленням, яке пропонує власні моделі вирішення спорів, зокрема в альтернативному онлайн-середовищі. Натомість континентальна традиція, що тримається за кодифікацію й нормативну раціональність, змушена інтегрувати динамічні, швидко змінні технологічні стандарти та цифрові регуляції, які важко вписуються у класичні схеми. Релігійні правові системи, зокрема ісламська правова традиція, демонструють вражаючу стійкість і водночас здатність до інтерпретаційної модернізації, пристосовуючи принципи шаріату до вимог сучасної економіки й глобальних етичних дискусій.

Ці трансформації свідчать, що правові сім'ї більше не існують як замкнені універсуми з внутрішньою логікою, а радше як «відкриті структури», що перебувають у постійній взаємодії та взаємозбагаченні. У цьому сенсі сучасні правові системи формуються на перетині традиції та інновації, культурного спадку й глобальних викликів, локальної ідентичності та планетарних проблем. Саме тому правову систему сьогодні доцільно розглядати як нормативну екосистему, у якій історичні корені є лише одним із шарів, що співіснує з соціальними практиками, економічними процесами, технологічними інфраструктурами та морально-етичними уявленнями.

У світлі цього постає необхідність глибшого аналізу: яким чином ці екосистеми взаємодіють між собою, якими є механізми їхнього синтезу, конфлікту й адаптації, та які нові форми права народжуються в епоху глобальних трансформацій. Один із ключових напрямків цього аналізу — виявлення спільних і відмінних рис класичних правових сімей, не як статичних характеристик, а як динамічних властивостей, що розгортаються у просторі міждержавних зв'язків, цифрової економіки, транснаціонального правотворення та культурної взаємодії.

Якщо спробувати окреслити духовно-культурну архітектуру класичних правових сімей, то виявиться, що різниця між ними полягає не лише у джерелах права, інституційній структурі чи техніці правотворення, а передусім у способі розуміння самої правової реальності. Ще Гарольд Берман зауважував, що кожна правова традиція є своєрідним «цілісним світом», який поєднує релігійні символи, політичні уявлення, правові концепти та форми соціальної організації [1, с. 15–32]. Тому порівняння правових систем — це завжди порівняння певних культурних наративів, історичних пам'ятей та інтелектуальних стилів.

Романо-германська правова сім'я виростає з раціоналістичного духу європейського модерну, де право постає як продукт систематичної логіки, впорядкованої через кодифікацію. Її сила — у здатності творити «загальне право», яке в принципі може бути

застосованим до будь-якої ситуації, якщо вона є правовою за своєю природою. Цей підхід не заперечує конкретність, але прагне універсальності. Його культурний фундамент — віра у здатність розуму впорядкувати соціальний світ так само, як геометрія впорядковує простір. У цьому контексті кодифікація постає не просто як технічний акт, а як філософський жест: спосіб надати хаотичній реальності структуру й передбачуваність.

Протилежний за темпераментом підхід пропонує англосаксонська (загальна) правова сім'я, де центр ваги зміщено від абстракцій до практики. Тут історія є не просто фоном, а живою тканиною права. Прецедент, за Джоном Мерріманом, — це не форма архаїчності, а спосіб забезпечення стабільності та гнучкості водночас [6]. Суддя не «творить» право з нічого, але й не обмежується буквальним наслідуванням минулого — він перебуває в діалозі з традицією, кожного разу інтерпретуючи її в новій ситуації. Саме тому англосаксонське право вирізняється особливою здатністю до органічної еволюції: у ньому зміни не руйнують систему, а стають природною частиною її розвитку.

Релігійні правові системи, передусім ісламська, пропонують ще іншу логіку правової реальності. Тут право укорінене у сакральному тексті, а відтак набуває морально-теологічного виміру. Воно не стільки виражає волю законодавця, скільки віддзеркалює божественний порядок, вписаний у структуру світу. Проте навіть така система не є статичною: багатовікова традиція ісламської юриспруденції (фікху) продемонструвала здатність до складної інтерпретаційної роботи, до пошуку балансу між текстом і контекстом, традицією та зміною. Г. П. Гленн неодноразово наголошував, що релігійні правові системи — це «тривкі традиції», які мають власні механізми самооновлення, нерідко приховані від зовнішнього погляду [7].

Змішані правові системи є свідченням того, що право ніколи не існує у стерильному середовищі. Воно рухається, перетинається, запозичує, мутує. Саме тому такі системи, як, наприклад, південноафриканська, шотландська, канадська чи латиноамериканські правопорядки, демонструють дивовижне переплетення нормативних шарів. У них романо-германський раціоналізм співіснує з англосаксонською практичністю, а інколи — і з релігійними або звичасвими елементами. Цей тип правових систем вкотре підтверджує тезу про те, що право — насамперед культурний феномен, а культура ніколи не розвивається лінійно чи однорідно.

Проте глибина відмінностей між правовими сім'ями не заперечує існування певних структурних аналогій. Наприклад, у всіх великих правових традиціях простежується прагнення до передбачуваності, упорядкованості та легітимності. Будь-яка правова система, незалежно від її історичного коріння, прагне забезпечити мінімальні умови соціального порядку, захисту прав та механізмів вирішення конфліктів. Це дозволяє говорити про певні універсальні функції права, хоча їхня конкретна форма завжди зумовлена культурою, історією та соціальними контекстами.

Усі ці аспекти показують, що аналіз класичних правових сімей стає значно глибшим, якщо розглядати їх не як окремі «моделі», а як живі традиції. Традиції, які не лише передають минуле, а й творять майбутнє. Саме через цю призму стає можливим перейти до питання: яким чином ці історичні правові світи взаємодіють і переплітаються у глобальному середовищі ХХІ століття, де цифрова інфраструктура, глобальні ризики та правовий плюралізм створюють абсолютно нові умови для існування права?

Звідси природно випливає наступний крок — розгляд правового плюралізму, глобальної взаємодії, нової нормативності, що народжується на наших очах у мережевому

світі. Але перш ніж перейти до цих новітніх феноменів, важливо зафіксувати: правові сім'ї — не архаїка і не музейні експонати. Вони є живими коренями, які живлять сучасні правові системи, формуючи їхню ідентичність, структурну логіку і глибинні уявлення про право як таке.

Поступаючись перед новими соціальними та технологічними викликами, класичні правові традиції все менше залишаються відокремленими «юридичними островами». Вони дедалі більше занурюються у складну мережу взаємодій, де стикаються різні правові культури, інституції, стандарти та алгоритми. Саме тут виникає феномен правового плюралізму, який став одним із ключових понять сучасної юридичної науки.

На відміну від уявлення про право як єдину, централізовану систему, правовий плюралізм виходить із того, що сучасні суспільства характеризуються множинністю нормативних порядків, що діють одночасно. Це не лише множинність законів у федеративних державах чи наявність міжнародних договорів поряд з національним правом. Це — глибший феномен, що охоплює різновиди регуляції, які історично не завжди сприймалися як право: корпоративні політики, технічні стандарти, цифрові протоколи, поведінкові правила онлайн-платформ, алгоритми модерації контенту, навіть норми спільнот у соціальних мережах.

Рольф Міхельс у своїй концепції «глобального правового плюралізму» наголошує, що сьогодні право більше не можна зводити до держави — воно розподілене у мережах економічних, технічних, соціальних і культурних зв'язків [9, с. 243–252]. Ця мережа формує нову правову екологію, у якій нормативність з'являється там, де існує влада впливу, інформації чи інфраструктури, а не лише там, де є законодавець.

У глобалізованому світі національна правова система стикається з такими самими викликами, як і окрема індивідуальна особистість: вона має співіснувати з іншими, взаємодіяти, адаптуватися, вибудовувати відносини довіри й конфлікту. Правопорядки вступають у діалог, інколи в конфронтацію, нерідко — у взаємне переплетення, яке створює нові, гібридні форми нормативності.

Ці процеси особливо помітні на рівні міжнародних організацій. Європейський Союз, Рада Європи, СОТ, Міжнародний кримінальний суд формують складний наднаціональний правовий контекст, який уже неможливо ігнорувати у національній юриспруденції. Як слушно зауважував Вільям Твінінг, глобальне право не створює єдиної системи, але формує «нові констеляції» взаємопов'язаних правопорядків, що функціонують як частини ширшої нормативної інфраструктури [3, с. 17–29].

Проте найбільш радикальні зміни породжує не міжнародна політика, а технології. У правовій сфері виникають актори, яких не передбачала жодна класична теорія державності: цифрові платформи, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі. Компанії на кшталт Meta, Google, Microsoft або X (Twitter) управляють поведінкою мільярдів людей, встановлюючи правила, які впливають на свободу вираження, приватність, доступ до інформації й демократичні процеси. По суті, вони виконують нормативні функції, традиційно притаманні державі. Шошана Зубофф слушно окреслює це як «архітектуру поведінкового контролю», яка змінює фундаментальну природу влади [11].

У ХХІ столітті дедалі очевидніше, що право втрачає статус «монополіста нормативності». Алгоритми, протоколи, технічні стандарти функціонують як квазі-правові механізми, які визначають, що є дозволеним, можливим або видимим. Замість того, щоб відображати соціальну реальність, право змушене вступати з нею у конкуренцію. І хоча

держава досі зберігає суверенітет над територією, вона не завжди здатна контролювати простір даних, інформаційних потоків чи цифрової комунікації.

У результаті формується новий тип нормативності — «мережева нормативність», у межах якої різні правові, корпоративні, технічні та етичні режими накладаються один на одного, створюючи складну мозаїку регулятивних впливів. Ця мозаїка стає дедалі менш ієрархічною і дедалі більш ризикованою: надмірна влада приватних акторів, непрозорість алгоритмів, потенційні зловживання штучним інтелектом, інформаційні війни й кіберзагрози оголюють вразливість суспільства перед неконтрольованими структурами.

Саме тому правовий плюралізм XXI століття не можна вважати суто описовим поняттям. Він має нормативний вимір. Питання полягає не лише в тому, що нормативності багато, а в тому, як забезпечити співіснування цих нормативностей у спосіб, що гарантує людську гідність і захист прав людини.

У цьому контексті особливе значення набуває глобальний конституціоналізм — тенденція до формування наддержавних механізмів контролю, узгодження та захисту, що забезпечують хоча б мінімальний рівень універсальної юридичної структури. У судових рішеннях ЄСПЛ, у практиці Суду Європейського Союзу, у діяльності Міжнародного кримінального суду та ООН простежується спільна ідея: право має виходити за межі держави там, де загрози виходять за межі держав.

Глобальна нормативність — це не заперечення держави. Це реакція на ситуацію, у якій держава більше не здатна самотужки виконати всі свої базові функції. У світі кіберзагроз, транснаціональних корпорацій, екологічних катастроф і воєн нових типів неможливо уявити ефективне право, яке не взаємодіяло б із ширшими інституційними структурами.

Саме тому сьогодні правова система будь-якої держави існує у просторі множинних лояльностей та множинних нормативностей. Вона одночасно належить до своєї традиції й до глобальних правопорядків, до локального контексту й до цифрового середовища, до історичної пам'яті й до технологічного майбутнього.

Так виникає питання, яке стає центральним для сучасного правознавства: як у цьому складному, багатошаровому світі забезпечити правову єдність, справедливість і гідність людини?

Саме пошук відповіді на це питання веде до концепції універсального права, етики технологій, алгоритмічної справедливості та нової гуманістичної парадигми.

У світі, де технологічні, екологічні та політичні процеси давно перестали вкладатися у межі національних кордонів, закономірно постає питання: що може гарантувати порядок, справедливість і виживання в умовах, коли жодна держава більше не є самодостатньою? Як тільки ми ставимо це питання, ми неминуче виходимо за межі класичних правових парадигм — і входимо у простір, який дедалі частіше називають універсальним правом.

Універсальне право не є кодифікованою системою, а скоріше — горизонтом, який окреслюють глобальні виклики. Його виникнення пов'язане з фундаментальною зміною масштабу людської діяльності: у XXI столітті людина, за словами Бруно Латура, стала «геологічним агентом», здатним впливати на клімат, біорізноманіття, екосистеми, інформаційні потоки та навіть алгоритмічні структури, що формують колективну свідомість. У такому світі правові системи вже не можуть бути лише механізмами організації державної влади — вони мусять стати інфраструктурою цивілізаційної відповідальності.

Це означає, що право має перестати бути локальною технікою й перетворитися на механізм управління глобальними ризиками. Кліматична криза, пандемії, неконтрольовані цифрові платформи, експансія штучного інтелекту, тотальне спостереження, інформаційні війни, енергетичні й продовольчі загрози — усе це породжує ситуації, у яких правовий вакуум стає небезпечнішим за будь-яку державну помилку.

Ульріх Бек наголошував, що «світові ризики» вимагають «космополітичного мислення», тобто такого, яке здатне подолати межі національної юрисдикції й побачити людство як єдину спільноту долі [10]. Право у цьому сенсі перестає бути оповіданням про державу — воно стає оповіданням про спільне виживання.

Зміна горизонтів мислення закономірно веде до переінтерпретації суверенітету. Класичний суверенітет — продукт Вестфальської системи — ґрунтувався на уявленні про державу як абсолютного носія влади, який не має над собою іншого авторитету. Але в цифрову епоху держава вже не є єдиним центром нормативності: Google визначає те, що ми знаходимо; Meta — те, що ми бачимо; TikTok — те, що ми споживаємо; алгоритми — те, що ми думаємо; штучний інтелект — те, які рішення нам пропонуються.

Суверенітет більше не є абсолютним. Він стає функціональним: суверенітетом є здатність держави забезпечувати безпеку, права людини, цифрову стійкість, інституційну автономію й участь у глобальних регулятивних процесах.

Тому сьогодні слабка держава — це не та, що має мало повноважень, а та, що не може захистити своїх громадян у цифровому просторі, не здатна протистояти інформаційним війнам, не вміє контролювати критичну інфраструктуру або інтегруватися у міжнародні інституції.

Ці виклики посилюються феноменом алгоритмічної нормативності. Штучний інтелект, який дедалі частіше ухвалює рішення замість людей, створює новий вимір влади — владу без наміру, без відповідальності, без контексту. У цьому сенсі справжня загроза полягає не у повстанні машин, а у поступовому розчиненні людської автономії в мережах рекомендацій, рейтингів, обчислень та передбачень. Алгоритм не карає і не нагороджує, він лише «налаштовує» поведінку — але саме в цьому і прихована небезпека. Він формує світ, не усвідомлюючи, що він формує.

Отже, право мусить відновити свою гуманістичну місію: бути тим бар'єром, який захищає гідність людини від надмірної влади технологій. Йдеться не просто про регулювання штучного інтелекту — йдеться про створення нового гуманізму, у якому людська гідність не лише декларується, а й реально захищається перед алгоритмічними системами, що дедалі частіше виносять рішення про доступ до послуг, інформації, соціальних ресурсів і навіть правосуддя.

Цей глобальний контекст дозволяє інакше поглянути на події, що відбуваються в Україні. Повномасштабна війна стала драматичним нагадуванням про те, що право може бути як крихким, так і надзвичайно сильним. Крихким — тому що агресія руйнує саму ідею правового порядку. Сильним — тому що саме право дозволяє суспільству вистояти, не втративши себе. Україна стала одним із найяскравіших прикладів того, як у вирішальний історичний момент правова система може не розсипатися, а навпаки — віднайти нові джерела стійкості.

Українська модель правової системи (а відповідно і правового захисту) відрізняється від багатьох історичних аналогів тим, що вона не відмовилася від демократичних процедур, не згорнула конституційні принципи, не перетворила воєнний стан на режим

безконтрольної влади. Навпаки: вона підкреслила свою відданість праву через відкритість, інклюзивність, співпрацю з міжнародними судами, документування воєнних злочинів у реальному часі, цифровізацію державних послуг навіть під обстрілами, інтеграцію у європейську нормативну систему.

Завдяки цьому Україна стала лабораторією нової правової парадигми: парадигми, у якій право є не просто засобом адміністративного управління, а моральною та цивілізаційною інфраструктурою, що підтримує суспільство в екстремальних умовах. У цьому сенсі український досвід має не лише локальне, а й глобальне значення. Він демонструє: у світі, де загрози стають планетарними, право повинно бути здатним одночасно захищати людину, демократію та спільний простір людяності.

Досить проблемним є концептуальний опис проблематики яким чином глобальні тенденції, описані вище, впливають на структуру сучасних правових систем, як вони змінюють порівняльне право, та які нові типи правових моделей формуються у XXI столітті.

Дещо простіше окреслити цю проблематику вдається можливим через аналіз порівняльної динаміки та нової типології правових систем сучасності, де класичні сім'ї доповнюються новими формами — цифровими, гібридними, наднаціональними, мережевими та універсальними.

Після осмислення того, як глобальні ризики, цифрові технології та нові форми влади трансформують нормативну реальність, стає очевидно: традиційна типологія правових сімей, хоч і залишається теоретичним фундаментом, більше не здатна повністю описати сучасне правове різноманіття.

Світ, у якому право існує сьогодні, істотно відрізняється від того, що аналізували Бек, Меррімен чи навіть Гленн. Цей світ є мережовим, динамічним, фрагментарним і водночас глобально взаємопов'язаним.

Класичні правові сім'ї тепер є лише одним виміром складної нормативної екосистеми. Їхня внутрішня логіка не зникла, але вона опинилася у середовищі, де взаємодіють інші потоки: технологічні стандарти, цифрові платформи, алгоритмічні системи, міжнародні судові рішення, транснаціональні угоди, гібридні інституції та техноетичні практики. Тому сучасна правова наука мусить рухатися від статичної типології до динамічного моделювання, де правові системи описуються як множинні, багатошарові та відкриті структури, що можуть змінюватися швидше, ніж класичні юридичні доктрини встигають їх описувати.

У цьому контексті можна виокремити кілька нових тенденцій, що визначають порівняльний розвиток правових систем у XXI столітті.

Першою тенденцією є гібридизація правових систем — процес, у якому різні правові традиції взаємодіють і утворюють змішані моделі. Гібридизація не є новим явищем (вона властива навіть ранньому римському праву), але у наш час вона набуває небувалих масштабів і складності. Судові системи активно запозичують доктрини одна одної: континентальні правові системи дедалі більше покладаються на судову практику як джерело права, тоді як системи загального права все частіше звертаються до кодифікації та уніфікованих стандартів. Глобальні бізнес-транзакції майже повністю стандартизовані — і стандарт цей є наднаціональним, а не прив'язаним до певної правової сім'ї.

Другою тенденцією є становлення транснаціонального права, термін, який використовував Філіпп Джессуп ще у середині XX століття, але який набув нового значення

у цифрову добу. Транснаціональне право охоплює норми, що виникають поза державою: у рішеннях міжнародних судів, угодах між корпораціями, регуляціях глобальних платформ, стандартах ISO чи рекомендаціях ООН. Це право, яке перетинає кордони й не потребує для своєї дії державного примусу. Воно становить окрему нормативну реальність, що співіснує з класичними правовими традиціями, але при цьому впливає на них майже так само сильно, як внутрішнє законодавство.

Третьою тенденцією стає поява цифрових правових систем, або того, що деякі дослідники називають «протокольним правом». Це право, яке не формулюється у статтях законів, а реалізується у вигляді алгоритмів, протоколів, технічних стандартів та цифрових архітектур. Воно регулює те, що люди бачать в інтернеті, хто до чого має доступ, як поширюється інформація, як функціонують штучні інтелекти та які рішення вони пропонують.

Проблемним аспектом є дискусія чи цифрове право не потребує суду, бо вбудоване у саму інфраструктуру системи, чив оно має бути контрольоване, оскільки не лише встановлює норми, а й реалізує їх у коді. Проблема полягає в тому, що людина прямо не бере участі у творенні цього коду — і саме тут виникає криза легітимності. Алгоритмічні системи можуть ухвалювати рішення, які впливають на життя мільйонів людей, але водночас залишаються поза полем традиційного юридичного контролю.

Четверта тенденція — універсалізація права. Вона означає, що право дедалі більше звертається до універсальних цінностей: захисту прав людини, сталого розвитку, цифрової етики, кліматичної справедливості. Це не просто глобалізація — це перехід до нового типу нормативного мислення, у якому центральною постаттю стає не держава, а людство як таке. Універсальне право не має ще сформованої доктрини, але воно окреслює напрям — право як інструмент забезпечення майбутнього.

Таким чином, сучасні правові системи — це не просто продовження класичних традицій. Вони є результатом складного переплетення культур, інституцій, технологій, цінностей і криз. Це багатшарові утворення, які існують у стані постійної взаємодії, зміни, адаптації й спротиву. Аналіз цих систем потребує нових підходів, що враховують не лише історію й структуру, а й динаміку, взаємозалежність і крихкість сучасного світу.

Висновки

1. Правові системи сучасності не є закритими традиційними утвореннями, а виступають динамічними, мережевими й відкритими структурами, які формуються у взаємодії між класичними правовими традиціями, цифровими технологіями, глобальними інституціями та етичними цінностями.

2. Класичні правові сім'ї (романо-германська, англосаксонська, релігійна та змішані) зберігають концептуальну цінність, проте потребують переосмислення в контексті транснаціональної взаємодії, алгоритмічної нормативності та планетарних викликів.

3. Сучасне порівняльне право повинно оперувати новою типологією, яка включає цифрові, гібридні, транснаціональні та універсальну правові системи.

4. Український досвід доводить, що навіть в умовах війни та криз правова система здатна зберігати гуманістичні цінності, адаптуватися до нових загроз і генерувати інноваційні моделі захисту прав людини та державності.

5. Майбутнє права залежить від його здатності інтегрувати технології, забезпечити алгоритмічну справедливість, утверджувати людську гідність і формувати нормативну екосистему, придатну для спільного життя в умовах глобальних ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Glenn H. Patrick. *Legal Traditions of the World*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 450 p.
2. Berman H.J. *Law and Revolution*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1983. 657 p.
3. Twining W. *Globalisation and Legal Theory*. London: Butterworths, 2000. 350 p.
4. Habermas J. *The Postnational Constellation*. Cambridge (MA): MIT Press, 2001. 200 p.
5. Luhmann N. *Law as a Social System*. Oxford: Oxford University Press, 2004. 550 p.
6. Merryman J.H., Pérez-Perdomo R. *The Civil Law Tradition*. Stanford: Stanford University Press, 2007. 192 p.
7. Glenn H.P. The Importance of Legal Traditions // *McGill Law Journal*. 2001. Vol. 47. P. 1–20.
8. Tamanaha B.Z. *A General Jurisprudence of Law and Society*. Oxford: Oxford University Press, 2001. 320 p.
9. Michaels R. *Legal Pluralism* // *Oxford Handbook of Comparative Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2019. P. 243–275.
10. Beck U. *World Risk Society*. Cambridge: Polity Press, 1999. 256 p.
11. Zuboff S. *The Age of Surveillance Capitalism*. New York: PublicAffairs, 2018. 704 p.
12. Bauman Z. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, 2000. 228 p.
13. Головатий С. Верховенство права: український досвід. Київ: Фенікс, 2016. 656 с.
14. Скрипнюк О. Конституціоналізм і сучасність. Київ: Наукова думка, 2018. 400 с.
15. Бринцев В. Правова держава: сучасні трансформації. Харків: Право, 2020. 312 с.
16. Барабаш Ю. Право як цінність у період трансформацій. Київ: Юридична думка, 2019. 280 с.
17. Головащук О. Алгоритмічна нормативність і проблема справедливості // *Філософія права*. 2022. № 2. С. 45–58.